

Василевич В. В.,
начальник кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права НАВС,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ЗМІСТУ ОСНОВНИХ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНИХ НАПРЯМІВ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Дослідження змісту основних загальносоціальних напрямів кримінологічної політики держави обумовлено проблемою феноменології злочинності, що визначається як масове соціальне явище, як цілісне динамічне утворення, яке тісно корелює, а у багатьох випадках функціонально пов'язане з економічними, соціальними, загальнополітичними, духовними процесами, що відбуваються у суспільстві.

В соціальних інституціях, у тому числі кримінологічній політиці, на наш погляд, мають бути закріплені стійкі типи відносин, форм і методів впливу на злочинність, які могли б охоплювати головні параметри дії державно-правових інституцій та громадянського суспільства в процесі реалізації кримінологічної політики держави. За нашим переконанням, ключові акценти під час визначення основних напрямів (елементів) кримінологічної політики, слід розставити на проблемах викривлення ціннісних орієнтацій, що ведуть до дисфункцій соціальних інститутів, порушення соціальних (у тому числі кримінально-правових) норм та суспільних відносин, що становлять живу «тканину» суспільства.

На нашу думку, зміст основних загальносоціальних напрямів кримінологічної політики України, можна з'ясувати в рамках чотирьох складових елементів:

1. Виявлення та усунення деформаційного впливу на систему ціннісних орієнтацій особи і суспільства, що продукують злочинність.

Деформація системи цінностей, як зазначає А.І. Долгова, прямо веде до порушень соціальних норм і до розвитку антисоціальної поведінки [¹, с. 3].

Наукові дослідження свідчать про те, що соціальні відхилення, як правило, пов'язані зі стійкими викривленнями ціннісних орієнтацій серед тих верств і груп населення, які продукують злочинність.

Як пише американський юрист Е. Шур, американське суспільство пронизано своїми пріоритетами щодо цінностей, в такій мірі, визначається певним індивідуалізмом, конкуренцією і жагою прибутків, що це створює збуджуючі стимули до вчинення злочинів [², с. 250, 257].

Німецький кримінолог Г. Кайзер, відмічає, що господарські злочини в ФРН вчиняються особами, які не бачать цінностей поза матеріальної сфери, і ними рухає «неконтрольована жадібність до матеріальних цінностей» [³, с. 289].

Організована злочинність не воює з великим бізнесом – вона під нього

¹ - Долгова А. И. Изучение взаимосвязи социальной среды и преступности / А. И. Долгова // Сб. «Социальная среда и преступность». – М., 1983. – С. 3.

² - Шур Э. Наше преступное общество : пер. с англ. / Э. Шур. – М., 1977. – С. 250, 257.

³ - Кайзер Г. Криминология. Введение в основу : пер. с немец. / Г. Кайзер. – М., 1979. – С. 289.

підлаштовується, організовані злочинці отримують вигоду з існуючого соціального порядку, вони комфортно в тому, що стосується кінцевих цілей суспільства, відхиляючись лише у використанні засобів, заборонених законом [¹, с. 33].

Співпадання психології окремих злочинців та злочинних груп має місце й в Україні, і веде до протиріч між формальними нормативними вимогами держави і права і тими цінностями, які фактично проводяться в життя. До цього ж можна додати прояви «масової культури», яка сприяє поглибленню вказаного нами протиріччя.

Як відмічає Бухгольц Е., - це соціальне середовище як і адекватна йому основна модель поведінки, постійно відтворює і невідворотно породжує свої власні жертви [², с. 149].

Крім гіпертрофованих корисних чи насильницьких вад з боку молоді у суспільстві, мають місце певні прояви актів поведінки як набір «цінностей», що називається «антиістеблішмент». Сюди входять: негативне ставлення до праці; зневага до норм права, громадського порядку; уявлення про те, що авторитет завойовується грошима та силою; приниження слабких як форма самоствердження; наруга над духовними і культурними цінностями.

Соціальна пасивність, якщо вона стає елементом переконання, може розглядатися як викривлена орієнтація і відбиватися в пияцтві, наркоманії, суїцидальній поведінці тощо.

Викривлення та деформація системи ціннісних орієнтацій можуть проявлятися в різних формах, що в свою чергу призводить до деформації пов'язаних з нею системи соціальних інститутів, які припиняють унормоване функціонування і належне виконання свої завдання. Тому даний напрям кримінологічної політики передбачає всебічний вплив держави і суспільства на формування у громадян високих моральних ціннісних орієнтацій і закріплення їх у повсякденному житті.

2. Наступним напрямом кримінологічної політики можна визначити усунення дисфункцій соціальних інститутів, що суттєво впливають на злочинність і продукують її.

У контексті нашого дослідження всі соціальні інститути можна розподілити умовно на дві групи. Одна із них призначення для забезпечення і організації різних сторін життя суспільства, друга – для здійснення соціального контролю. У діяльності обох названих груп відбуваються процеси як позитивного, так і, нажалі, негативного характеру, що у відповідній мірі призводять до дисфункції соціального інституту, порушенню соціальних (у тому числі кримінальних) норм та спотворенню соціальних відносин. Отже деформація соціального інституту сама по собі може слугувати як причиною, так і наслідком дисфункцій в інших компонентах соціального життя [³, с. 62].

Негативні наслідки таких процесів пов'язані з тим що:

1) деформація інституту викликає соціальну напругу і конфлікти, тому що інститут не виконує своїх функцій, чим дискредитує себе;

¹ - Hacrez F. J. Crusaders, Griminals, Grasies. Bentam. / F. J. Hacrez. – N. V., 1978. – P. 33.

² - Бухгольц Е. Социалистическая криминология / Е. Бухгольц и др. – М., 1975. – С. 149.

³ - Раска Э. Борьба с преступностью и социальное управление / Э. Раска. – Талин, 1985. – С.62.

2) даний процес породжує намагання до заміни діючого інституту іншими неформальними утвореннями (які можуть мати місце й у самому деформованому інституті);

3) дисфункції соціальних інститутів, що продовжуються тривалий час, негативно відбиваються на моральних стосунках, спотворюють ціннісні орієнтації і мотивацію поведінки людей, у тому числі злочинної.

4) послаблення конкретних функцій соціальних інститутів, призводить до безкарності, всюдозволеності, порушенню соціальних, у тому числі кримінальних норм. Індивідуальні порушення норм стають масовими, набувають небезпечного характеру, поглиблюють деформацію норм та інших компонентів суспільного життя.

Особлива шкода відчувається від деформації соціальних інститутів системи правоохоронних органів і суду, які зобов'язані запобігати та припиняти вказані деформації та дисфункції своїми спеціальними засобами і заходами.

Таким чином, цей напрям кримінологічної політики передбачає створення, реформування та удосконалення загальнодержавного дієвого механізму запобігання злочинам та іншим правопорушенням, спрямованим на виявлення деформацій і дисфункцій в соціальних інститутах (особливо правоохоронних і судових системах) і поліпшення їх впливу на дотримання соціальних норм як з боку цих інститутів, так і усіх громадян.

3. Найважливішим напрямом кримінологічної політики, на наш погляд, слід вважати діяльність, спрямовану на усунення деформацій в системі соціальних норм (в першу чергу тих, що регулюють правоохоронну та судову діяльність та правозастосовну практику).

Дефекти правових норм викликають:

- невідповідність норми права об'єктивним законам суспільного життя;
- невірне визначення цілей правового регулювання;
- невірний вибір правових засобів досягнення цілей;
- недостатній облік і врахування умов дії норми;
- порушення взаємозв'язку між елементами системи правового регулювання (у тому числі між нормами різних галузей законодавства), внутрішнє протиріччя норми, надмірна складність, незрозумілість норми для виконавців, нездійсненність санкції норми, тощо [¹, с. 85].

Дефекти соціальних норм (перш за все правових) викликають «тіньову нормотворчість», яка підміняє офіційну нормотворчість, як дзеркальне відображення спотворених моральних ціннісних орієнтацій і дисфункцій соціальних інститутів. Це небезпечне соціальне явище «живучої тіньової нормотворчості», психології і практики поведінки представників антисоціальної спрямованості може проявлятися в багатьох різновидах спотвореної, але достатньо гнучкої і живучої системи тіньового регулювання певних соціальних відносин, пов'язаних зі злочинністю.

Тому одним з напрямів кримінологічної політики вважається за доцільне визначити заходи, спрямовані на здійснення масштабних кримінологічних експертиз як чинних законодавчих та підзаконних актів, так і законопроектів, а також проектів відомчих нормативно-правових актів.

¹ - Кудрявцев В. Н. Эффективность правовых норм / В.Н. Кудрявцев. – М., 1980. – С. 85.

4. Кримінологічна політика не може не торкнутися такого її напрямку як усунення деформацій, що мають злочинну спрямованість в системі суспільних відносин, які на ґрунті спотворених соціальних ціннісних орієнтацій, дисфункцій соціальних інститутів та деформації соціальних норм і «тіньової нормотворчості» призводять до спотворених, у тому числі злочинних форм відносин в соціальному житті.

В контексті нашого дослідження деформовані соціальні відносини, пов'язані із злочинними проявами виглядають, на наш погляд, як відносини конфронтації між собою, групою осіб, певним соціальним середовищем і державою та всім суспільством в різних формах і на різному рівні їх виникнення та прояву, викликаючи «війну усіх проти усіх».

Дослідження свідчать про те, що суспільні відносини деформуються тим сильніше, чим більш серйозно викривлені ціннісні орієнтації в певних верствах населення, чим менш ефективні соціальні норми і соціальні інститути, що діють у сфері взаємодії людей, у тому числі у сфері анти кримінальної юстиції і громадян, які вчиняють злочини та інші правопорушення.

Тому вважається за доцільне підкреслити взаємозв'язок між різними компонентами суспільного життя, які відповідним чином впливають на причини, умови і стан соціальних відхилень і перш за все – злочинність. Динаміку взаємозалежності між цими компонентами можна простежити наступним чином:

- 1) початковою ланкою для антисоціальної поведінки є зміна ціннісних орієнтацій в певних верствах суспільства (соціальних групах), що обумовлено, як правило, об'єктивними і суб'єктивними факторами їх реального життя;
- 2) зміна спотворених орієнтацій набуває все більшого розповсюдження і поширює конфлікти між особою і державою;
- 3) якщо з боку держави (її кримінологічної політики) цей процес не контролюється і не нейтралізується при відсутності необхідної соціальної реакції, він поглиблюється в наступних напрямках: соціальна норма фактично припиняє діяти, виникає «тіньова нормотворчість», порушується функціонування соціальних (у тому числі правоохоронних і судових) інституцій, що замінюється неформальними зв'язками.
- 4) відбуваються суттєві, інколи незворотні зміни і деформації в системі суспільних відносин, зростають суспільні протиріччя, що в свою чергу продукують антисоціальну (злочинну) поведінку в будь-яких формах, спостерігається погіршення структури і динаміки антисоціальних явищ, злочинності, тощо.

Отже, серед вказаних напрямів кримінологічної політики слід акцентувати увагу на роботі державних інституцій та припиненні вказаного негативного процесу на кожній із його стадій відповідними методами, формами, силами і засобами анти кримінального впливу.

Дослідження змісту основних загальносоціальних напрямів кримінологічної політики дає можливість на державному рівні визначитися із загальносоціальними пріоритетами кримінологічної політики та розробити підґрунтя (основу) формування та реалізації спеціально-кримінологічних напрямів державної політики у даній сфері.

Список використаних джерел:

1. Долгова А. И. Изучение взаимосвязи социальной среды и преступности / А. И. Долгова// Сб. «Социальная среда и преступность». – М., 1983. – С. 3.
2. Шур Э. Наше преступное общество : пер. с англ. / Э. Шур. – М., 1977. – С. 250, 257.
3. Кайзер Г. Криминология. Введение в основы : пер. с немец. / Г. Кайзер. – М., 1979. – С. 289.
4. Hacrez F. J. Crusaders, Criminals, Gracias. Bentam. / F. J. Hacrez. – N. V., 1978. – P. 33
5. Бухгольц Е. Социалистическая криминология / Е. Бухгольц и др. – М., 1975. – С. 149.
6. Раска Э. Борьба с преступностью и социальное управление / Э. Раска. – Талин, 1985. – С.62.
7. Кудрявцев В. Н. Эффективность правовых норм / В.Н. Кудрявцев. – М., 1980. – С. 85.

Гусарев С. Д.,

начальник кафедры теории держави та права НАВС,
доктор юридичних наук, професор

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ У СФЕРІ ПІДЗАКОННОЇ НОРМОТВОРЧОСТІ

Держава здійснює управління суспільством за допомогою різних механізмів, серед яких можна виділити ідеологічні, соціальні, політичні та інші, але універсальним засобом такого управління є нормативні акти, видання та застосування яких відноситься до компетенції значної кількості суб'єктів державної влади. Законність в цьому контексті виступає результатом та умовою втілення у практичну площину життя приписів правових норм. Крім того, законність розглядається як один із принципів нормотворчої діяльності, що забезпечує підтримання належного порядку, стабільності, узгодженості у сфері здійснення нормопроєктувальних робіт, а отже й видання високоякісних проєктів правових актів.

В сучасних умовах поширення демократичних засад організації суспільного життя реалізація вимог законності в сфері діяльності органів виконавчої влади набуває особливого значення, адже це обумовлюється обставинами, які пов'язані із загальними тенденціями та вимогами розвитку громадянського суспільства в Україні. Враховуючи, що принцип законності пронизує всі сфери та напрямки діяльності державної влади, то, відповідно, слід передбачити її актуалізацію і у сфері нормотворчості, що підтверджується статистичними даними щодо розширення нормативного масиву підзаконного рівня.

Державне управління реалізують численні суб'єкти державно-владних повноважень. Передусім це органи виконавчої влади, їх посадові і службові особи, які вступають у реальні відносини з громадянами, практично втілюють у життя закони України. Конституційний принцип поділу державної влади основною метою створення і функціонування органів виконавчої влади